ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 16ης Μαρτίου 1999 *

Στην υπόθεση C-159/97,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Corte suprema di cassazione (Ιταλία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του Πρωτοκόλλου της 3ης Ιουνίου 1971 για την ερμηνεία από το Δικαστήριο της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA

και

Hugo Trumpy SpA,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία του άρθρου 17 της προαναφερθείσας Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 (ΕΕ 1982, L 388, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με τη Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1978 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας (ΕΕ 1982, L 388, σ. 24),

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, P. J. G. Kapteyn και P. Jann (εισηγητή), προέδρους τμήματος, G. F. Mancini, C. Gulmann, J. L. Murray, D. A. O. Edward, H. Ragnemalm, L. Sevón, M. Wathelet και R. Schintgen, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Léger
γραμματέας: D. Louterman-Hubeau, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA, εκπροσωπούμενη από τον Franco di Leo, δικηγόρο Γένουας,

— η Hugo Trumpy SpA, εκπροσωπούμενη από την Kristian Kielland, δικηγόρο Γένουας, και Alessandro Sperati, δικηγόρο Ρώμης,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον καθηγητή Umberto Leanza, προϊστάμενο της υπηρεσίας διπλωματικών διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, επικουρούμενο από τον Oscar Fiumara, avvocato dello Stato,

— η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τη Lindsey Nicoll, υπηρετούσα στο Treasury Solicitor's Department, επικουρούμενη από τον Lawrence Collins, QC,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον José Luis Iglesias Buhigues, νομικό σύμβουλο, και τον Enrico Altieri, δημόσιο υπάλληλο κράτους μέλους αποσπασμένο στην Νομική Υπηρεσία,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις της Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA, εκπροσωπούμενης από τον Franco di Leo, της Hugo Trumpy SpA, εκπροσωπούμενης από τον Maurizio Dardani, δικηγόρο Γένουας, της Ιταλικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον Giacomo Aiello, avvocato dello Stato, της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενης από τον Lawrence Collins, και της Επιτροπής, εκπροσωπούμενης από τον Eugenio de March, νομικό σύμβουλο, κατά τη συνεδρίαση της 26ης Μαΐου 1998,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 22ας Σεπτεμβρίου 1998,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 24ης Οκτωβρίου 1996, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 25 Απριλίου 1997, το Corte suprema di cassazione υπέβαλε, δυνάμει του Πρωτοκόλλου της 3ης Ιουνίου 1971 για την ερμηνεία από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, 14 προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία του άρθρου 17 της προπαρατεθείσας Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 (ΕΕ 1982, L 388, σ. 7), όπως

τροποποιήθηκε με τη Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1978 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας (ΕΕ L 388 του 1982, σ. 24, στο εξής: Σύμβαση).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς — με αντικείμενο την αποκατάσταση της ζημίας που φέρεται ότι προκλήθηκε κατά την εκφόρτωση εμπορευμάτων που μεταφέρθηκαν από την Αργεντινή στην Ιταλία — μεταξύ της Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA (στο εξής: Castelletti), με έδρα το Μιλάνο (Ιταλία), στην οποία παραδόθηκαν τα εμπορεύματα, και της Hugo Trumpy SpA (στο εξής: Trumpy), με έδρα τη Γένουα (Ιταλία), υπό την ιδιότητά της ως εντεταλμένου ναυτικού πράκτορα του πλοίου και του μεταφορέα Lauritzen Reefers A/S (στο εξής: Lauritzen), η έδρα της οποίας βρίσκεται στην Κοπεγχάγη.

Η Σύμβαση

3 Το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, πρώτη και δεύτερη περίοδος, της Συμβάσεως ορίζει:

«Αν τα μέρη, από τα οποία ένα τουλάχιστον είχε την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια συμβαλλόμενου κράτους θα δικάζουν τις διαφορές που έχουν προκύψει ή που θα προκύψουν από συγκεκριμένη έννομη σχέση, το δικαστήριο αυτό ή τα δικαστήρια του κράτους αυτού έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία. Μια τέτοια συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να καταρτίζεται είτε εγγράφως είτε προφορικώς με γραπτή επιβεβαίωση είτε, στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπον ανταποκρινόμενο στις συνήθειες του διεθνούς εμπορίου που τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν.»

4 Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η διατύπωση αυτή τροποποιήθηκε, μετά την επέλευση των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, με τη Σύμβαση της 26ης Μαΐου 1989 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Ισπανίας και της Πορτο-

γαλικής Δημοκρατίας (ΕΕ 1989, L 285, σ. 1). Το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, ορίζει έκτοτε:

«Αν τα μέρη, από τα οποία ένα τουλάχιστον έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια συμβαλλόμενου κράτους θα δικάζουν τις διαφορές που έχουν προκύψει ή που θα προκύψουν από συγκεκριμένη έννομη σχέση, το δικαστήριο αυτό ή τα δικαστήρια του κράτους αυτού έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία. Μια τέτοια συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να καταρτίζεται:

α) είτε εγγράφως είτε προφορικώς με γραπτή επιβεβαίωση·

β) είτε υπό τύπον ανταποκρινόμενο στην πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις·

γ) είτε, στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπον ανταποκρινόμενο στις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλομένους σε συμβάσεις, του είδους για το οποίο πρόκειται, στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα».

Η διαφορά της κύριας δίκης

5 Τα επίδικα στο πλαίσιο της κύριας δίκης εμπορεύματα φορτώθηκαν, με βάση 22 φορτωτικές που εκδόθηκαν στο Μπουένος Άιρες, στις 14 Μαρτίου 1987, από διαφόρους Αργεντινούς φορτωτές επί πλοίου της εφοπλιστρίας Lauritzen, προκειμένου να μεταφερθούν στη Σαβόνα (Ιταλία) όπου έπρεπε να παραδοθούν στην Castelletti. Λόγω δυσχερειών που ανέκυψαν κατά την εκφόρτωση των εμπορευμάτων, η Castelletti ενήγαγε την Trumpy ενώπιον του Tribunale di Genova, αιτούμενη την καταβολή αποζημιώσεως.

6 Η Trumpy προέβαλε ένσταση ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας του επιληφθέντος της υποθέσεως δικαστηρίου, επικαλούμενη την υπ' αριθ. 37 ρήτρα των φορτωτικών που απένειμε διεθνή δικαιοδοσία στο High Court of Justice, London.

7 Η ρήτρα αυτή, συνταγμένη στην αγγλική γλώσσα όπως και όλες οι φορτωτικές που την περιέχουν και σε μικρότερα μεν αλλά ευανάγνωστα τυπογραφικά στοιχεία, μνημονεύεται τελευταία στην οπίσθια όψη του εντύπου εγγράφου. Έχει ως εξής: «The contract evidenced by this Bill of Lading shall be governed by English Law and any disputes thereunder shall be determined in England by the High Court of Justice in London according to English Law to the exclusion of the Courts of any other country» (η πιστοποιούμενη με την παρούσα φορτωτική σύμβαση διέπεται από το αγγλικό δίκαιο και οποιαδήποτε εξ αυτής διαφορά κρίνεται στην Αγγλία από το High Court of Justice του Λονδίνου, το οποίο αποφαίνεται σύμφωνα με το αγγλικό δίκαιο, εξαιρουμένων των δικαστηρίων οποιασδήποτε άλλης χώρας).

8 Στην εμπρόσθια όψη των φορτωτικών εγγράφων περιλαμβάνονται, ιδίως, ένα τετραγωνίδιο που πρέπει να συμπληρώνεται με τις αφορώσες τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των προς φόρτωση εμπορευμάτων ενδείξεις, καθώς και ένδειξη, τυπωμένη με ευκρινέστερα τυπογραφικά στοιχεία από εκείνα των υπολοίπων ρητρών, παραπέμπουσα στις παρατιθέμενες στην οπίσθια όψη προϋποθέσεις. Κάτω από το τετραγωνίδιο αυτό τίθενται η ημερομηνία και ο τόπος εκδόσεως της φορτωτικής, καθώς και η υπογραφή του τοπικού πράκτορα του μεταφορέα· η υπογραφή του αρχικού φορτωτή τίθεται κάτω από τις ενδείξεις που αφορούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των προς φόρτωση εμπορευμάτων και πάνω από την παραπεμπτική ένδειξη.

9 Με απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1989, το Tribunale di Genova δέχθηκε την ένσταση, κρίνοντας ότι, ενόψει της προσκομισθείσας ενώπιόν του φορτωτικής, η ρήτρα περί διεθνούς δικαιοδοσίας, μολονότι περιλαμβανόταν σε μη υπογεγραμμένο από τον φορτωτή έντυπο, ήταν έγκυρη υπό την έποψη των συνηθειών του διεθνούς εμπορίου. Με απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 1994, το Corte d'appelo di Genova επικύρωσε την απόφαση αυτή αλλά με διαφορετικό σκεπτικό. Αφού εξέτασε όλες τις φορτωτικές, έκρινε ότι η τεθείσα στην εμπρόσθια όψη του εγγράφου υπογραφή του φορτωτή σήμαινε την αποδοχή εκ μέρους της Castelletti όλων των ρητρών, συμπεριλαμβανομένων των αναγραφομένων στην οπίσθια όψη.

10 Κατόπιν αυτού, η Castelletti άσκησε αναίρεση, υποστηρίζοντας ότι η υπογραφή του αρχικού φορτωτή ήταν αδύνατο να συνεπάγεται την εκ μέρους της αποδοχή όλων των ρητρών και ότι αντίθετα, όπως προέκυπτε από το σημείο στο οποίο είχε τεθεί, συνεπαγόταν απλώς αποδοχή εκείνων μόνο των ρητρών που προηγούνταν και αφορούσαν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μεταφερομένων εμπορευμάτων.

11 Το Corte suprema di cassazione έκρινε ότι η άποψη αυτή έπρεπε να γίνει δεκτή και ότι η υπογραφή του αρχικού φορτωτή δεν μπορούσε να επέχει θέση συναινέσεως επί του συνόλου των ρητρών της φορτωτικής. Αποκλείοντας με τον τρόπο αυτό τη σύναψη έγγραφης συμφωνίας περί διεθνούς δικαιοδοσίας ή έστω την προφορική σύναψη αλλά με έγγραφη επιβεβαίωση, το Corte suprema di cassazione έκρινε ότι, για την επίλυση της διαφοράς, απαιτούνταν η ερμηνεία του άρθρου 17 της Συμβάσεως, βάσει του οποίου μπορεί να συναφθεί συμφωνία περί διεθνούς δικαιοδοσίας «στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπον ανταποκρινόμενο στις συνήθειες του διεθνούς εμπορίου που τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν».

12 Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Corte suprema di cassazione ανέστειλε τη διαδικασία και ζήτησε από το Δικαστήριο:

«1) Το πρώτο ερώτημα που πρέπει να υποβληθεί στο Δικαστήριο είναι το ακόλουθο:

Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όσον αφορά την αρχική διατύπωση του άρθρου 17, απαιτείται — μέσω των προϋποθέσεων που προβλέπει η εν λόγω διάταξη σχετικά με την εγκυρότητα της ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας — να βεβαιώνεται και προστατεύεται η πραγματική βούληση των μερών, σε σχέση με τη συμφωνία περί παρεκτάσεως, και τούτο ακόμη και σε περίπτωση αναγνωρίσεως της εγκυρότητας της ρήτρας, εφόσον η φορτωτική που την περιλαμβάνει εμπίπτει στο πλαίσιο των τακτικών εμπορικών σχέσεων μεταξύ των μερών, αλλά και αποδεικνύεται ότι οι εν λόγω σχέσεις διέπονται από τους γενικούς όρους (ήδη συντεταγμένους από τον ένα συμβαλλόμενο, και συγκεκριμένα από τον μεταφορέα) που περιλαμβάνουν και τη ρήτρα αυτή (βλ. απόφαση της 19ης Ιουνίου 1984 στην υπόθεση 71/83, Tilly Russ κατά Nova, Συλλογή 1984, σ. 2417, όπου παρατίθενται και οι προγενέστερες αποφάσεις, στα πλαίσια των οποίων υπογραμμίζεται ο επιτακτικός χαρακτήρας που ενέχει το στοιχείο της σαφούς και επακριβούς εκδηλώσεως της συναινέσεως των μερών).

Πλην όμως, έχοντας προσθέσει στη νέα απόδοση της διατάξεως του άρθρου 17 ένα στοιχείο όπως είναι οι συνήθειες, το οποίο ενέχει "κανονιστικό" χαρακτήρα (οπότε αποσυνδέεται από τη βούληση των μερών, τουλάχιστον σε σχέση με την υπό κρίση σύμβαση), τίθεται το ερώτημα αν, ενόψει της παγίως επαναλαμβανόμενης (για όλες τις σχέσεις που είναι παρεμφερείς με αυτή της υπό κρίση υποθέσεως) ρήτρας περί παρεκτάσεως της διεθνούς δικαιοδοσίας, αρκεί να απαιτείται η (πραγματική) γνώση ή αν μπορεί να πρόκειται και για έλλειψη γνώσεως, οφειλόμενη, όμως, σε εξ υπαιτιότητας και ασύγγνωστη άγνοια. Τίθεται δηλαδή το ερώτημα αν δεν είναι πλέον αναγκαία η επιβεβαίωση της βουλήσεως των μερών, μολονότι το άρθρο 17 κάνει χρήση του όρου "καταρτίζεται", γεγονός το οποίο ανάγεται στην εκδήλωση της βουλήσεως και συνακόλουθα στα "συναλλακτικά" ήθη (εθιμικές ρήτρες).

2) Το δεύτερο ερώτημα αφορά τη σημασία της εκφράσεως "τύπος ανταποκρινόμενος" υπό διάφορες επόψεις. Η πρώτη πτυχή αφορά τη μορφή υπό την οποία διατυπώνεται η ρήτρα, αν δηλαδή πρέπει κατ' ανάγκη να περιλαμβάνεται σε έγγραφη πράξη, υπογεγραμμένη από τον συμβαλλόμενο που την προσυνέταξε, πράγμα που σημαίνει ότι εξέφρασε την πρόθεσή του να κάνει χρήση της, μέσω — για παράδειγμα — της υπογραφής της φορτωτικής, συνοδευόμενης από επί τούτου αναφορά σε ρήτρα παραπέμπουσα στη ρήτρα περί απονομής αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, έστω και ελλείψει ανάλογης υπογραφής από τον αντισυμβαλλόμενο (φορτωτή).

Η δεύτερη πτυχή αφορά τη διαπίστωση αν είναι αναγκαίο η περί δικαιοδοσίας ρήτρα να έχει αυτοτελή χαρακτήρα στο πλαίσιο του συνόλου των διατάξεων της συμβάσεως ή αν, αντίθετα, αρκεί (και τούτο άσχετα από τους σκοπούς της εγκυρότητας της ρήτρας) να έχει ενταχθεί σε μία από τις πολυάριθμες άλλες ρήτρες που έχουν συμπεριληφθεί προκειμένου να ρυθμιστούν όλα τα ποικίλα ζητήματα που άπτονται του περιεχομένου και των εννόμων συνεπειών της συμβάσεως περί μεταφοράς.

Η τρίτη πτυχή αφορά τη γλώσσα στην οποία είναι διατυπωμένη η ρήτρα, αν δηλαδή πρέπει κατ' ανάγκη να υπάρχει κάποια σχέση της γλώσσας με την ιθαγένεια των συμβαλλομένων ή αν, αντίθετα, αρκεί να πρόκειται για γλώσσα που χρησιμοποιείται συνήθως στο διεθνές εμπόριο.

3) Το τρίτο ερώτημα αφορά το σημείο αν το υποδειχθέν δικαστήριο πρέπει να έχει οποιαδήποτε σχέση με την ιθαγένεια και/ή την κατοικία των υποκειμένων δικαίου που συνήψαν τη σύμβαση ή με τον τόπο εκτελέσεως και/ή συνάψεως της συμβάσεως, προκειμένου να τηρείται η επιταγή ότι πρέπει να πρόκειται για δικαστή συμβαλλομένου κράτους, ή αν, αντίθετα, αρκεί η τελευταία αυτή προϋπόθεση, χωρίς οποιονδήποτε άλλο σύνδεσμο με την ουσία της σχέσεως.

4) Το τέταρτο ερώτημα αφορά τη διαδικασία διαμορφώσεως της συνηθείας, αν δηλαδή αρκεί η πάγια επανάληψη της ρήτρας στις φορτωτικές που εκδίδουν οι αντίστοιχες ενώσεις ή σημαντικός αριθμός εταιριών θαλασσίων μεταφορών ή αν, αντίθετα, πρέπει να αποδεικνύεται ότι οι χρήστες (επαγγελματίες ή μη) των μεταφορικών αυτών μέσων, χωρίς να προβάλλουν αντιρρήσεις ή να διατυπώνουν επιφυλάξεις ως προς την πάγια αυτή επανάληψη, αποδέχονται σιωπηρώς τη συμπεριφορά των αντισυμβαλλομένων κατά τρόπον ώστε να είναι αδύνατο πλέον να συναχθεί ότι υφίσταται σύγκρουση μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών προσώπων.

5) Το πέμπτο ερώτημα αφορά τις μορφές δημοσιοποιήσεως της πάγιας πρακτικής, αν δηλαδή το έντυπο της φορτωτικής όπου περιλαμβάνεται η ρήτρα περί παρεκτάσεως πρέπει να κατατίθεται σε κάποιο γραφείο (επαγγελματική ένωση, εμπορικό επιμελητήριο, λιμενικές υπηρεσίες, κ.λπ.), ώστε να μπορεί να το συμβουλεύεται οποιοσδήποτε, ή αν πρέπει να γνωστοποιείται στο κοινό με άλλον τρόπο.

6) Το έκτο ερώτημα αφορά την εγκυρότητα της ρήτρας, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία (δυνάμει των εφαρμοστέων στον προεπιλεγέντα τόπο ουσιαστικών διατάξεων) πρόκειται για ρήτρα απαλλαγής ή περιορισμού της ευθύνης του μεταφορέα.

7) Το έβδομο ερώτημα αφορά την ευχέρεια του επιληφθέντος της εκτιμήσεως της εγκυρότητας της ρήτρας δικαστή (άλλου από τον υποδειχθέντα) να ελέγξει την ορθότητα της ρήτρας αυτής, ήτοι τον σκοπό που επιδίωκε ο μεταφορέας όταν επέλεγε να υποδείξει το αρμόδιο δικαστήριο, διαφορετικό από εκείνο που θα ήταν αρμόδιο σύμφωνα με τα συνήθη κριτήρια που καθορίζει η Σύμβαση των Βρυξελλών ή η lex fori.

8) Το όγδοο ερώτημα έγκειται στο αν το γεγονός ότι πλείονες φορτωτές και/ή δι' οπισθογραφήσεως δικαιούχοι κομιστές των φορτωτικών αμφισβήτησαν την εγκυρότητα της ρήτρας, με την κατάθεση σχετικού δικογράφου ενώπιον τρίτων, σε σχέση με το υποδειχθέν με την εν λόγω ρήτρα, δικαστηρίων, είναι ενδεικτικό του ότι δεν έχει παγιωθεί ως συνήθεια η ενσωμάτωση της ρήτρας σε υποδείγματα ή έντυπα.

9) Το ένατο ερώτημα έγκειται στο αν η συνήθεια πρέπει να διαμορφωθεί σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ή αν η έκφραση "διεθνές εμπόριο" έχει την έννοια ότι αρκεί η συνήθεια να διαμορφώνεται σε εκείνες τις χώρες που κατέχουν, στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, παραδοσιακώς κυρίαρχη θέση.

10) Το δέκατο ερώτημα έγκειται στο αν η εν λόγω συνήθεια μπορεί να παρεκκλίνει από διατάξεις αναγκαστικού δικαίου ορισμένων κρατών, όπως συμβαίνει στην Ιταλία, όπου το άρθρο 1341 του Αστικού Κώδικα προβλέπει, όσον αφορά τις γενικές προϋποθέσεις που διέπουν σύμβαση προσυντεταγμένη από τον έναν εκ των δύο συμβαλλομένων, την για λόγους αποτελεσματικότητας αναγκαία, πραγματική ή δυνητική, γνώση εκ μέρους του αντισυμβαλλομένου και επιβάλλει την επί τούτου υπογραφή των ρητρών που εισάγουν συγκεκριμένους περιορισμούς ή παρεκκλίσεις από τη δικαιοδοσία της δικαστικής αρχής.

11) Το ενδέκατο ερώτημα αφορά τις συνθήκες υπό τις οποίες η ενσωμάτωση της επίδικης ρήτρας σε προκαταρτισμένο υπόδειγμα, μη υπογεγραμμένο από τον μη συμμετασχόντα στην εκ την προτέρων κατάρτισή του αντισυμβαλλόμενο, μπορεί να θεωρηθεί ως υπερβολικά επαχθής για τον τελευταίο ή και καταχρηστική.

12) Το δωδέκατο ερώτημα αφορά τον έλεγχο της πραγματικής ή δυνητικής γνώσεως της συνηθείας, πέραν της προπαρατεθείσας υπό 5 προϋποθέσεως, όσον αφορά τη συγκεκριμένη φορτωτική, η οποία απαντά σε αρκετές ρήτρες που περιλαμβάνονται στην οπισθία όψη τους (ανωτέρω υπό 2).

13) Το δέκατο τρίτο ερώτημα αφορά τον προσδιορισμό του προσώπου εκείνου, το οποίο πρέπει να χαρακτηρίζεται ως πράγματι ή δυνάμει γνώστης της

συνηθείας: αν πρέπει να είναι ο αρχικός φορτωτής, έστω και αν δεν προέρχεται από συμβαλλόμενο κράτος (εν προκειμένω την Αργεντινή) ή αν αρκεί να πρόκειται για τον δι' οπισθογραφήσεως δικαιούχο κομιστή της φορτωτικής που έχει την ιθαγένεια συμβαλλομένου κράτους (εν προκειμένω της Ιταλίας).

14) Το δέκατο τέταρτο ερώτημα αφορά το αν η έκφραση "οφείλουν να γνωρίζουν" αναφέρεται στην καλή πίστη και στην αντικειμενική ευθύτητα κατά την κατάρτιση της συγκεκριμένης συμβάσεως ή στη συνήθως επιδεικνυόμενη επιμέλεια, ήτοι εκείνη που αναμένεται ευλόγως ενόψει της φύσεως της ασκούμενης δραστηριότητας, λαμβανομένης υπόψη της υποχρεώσεως των συμβαλλομένων να έχουν πλήρη γνώση της ισχύουσας στο διεθνές εμπόριο συνηθείας, κατά την έννοια των προεκτεθέντων υπό 9.»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

13 Προκαταρκτικώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το Δικαστήριο έκρινε με την απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1976, 24/76, Estasis Salotti (Συλλογή τόμος 1976, σ. 653, σκέψη 9), ότι μπορεί μεν η περίπτωση της έντυπης απλώς θέσεως στο οπίσθιο μέρος μιας συμβάσεως που έχει συνταχθεί σε έγγραφο ενός από τους συμβαλλομένους μιας ρήτρας περί παρεκτάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας να μην πληροί τις επιταγές του άρθρου 17, διαφέρει, όμως, η περίπτωση κατά την οποία στο ίδιο το κείμενο της υπογραφείσας από τους δύο συμβαλλομένους συμβάσεως γίνεται ρητώς μνεία των γενικών όρων, μεταξύ των οποίων και ρήτρα περί παρεκτάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας.

14 Πρέπει επίσης να υπομνησθεί ότι, λαμβανομένης υπόψη της κατανομής των αρμοδιοτήτων στα πλαίσια της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής που προβλέπεται στο Πρωτόκολλο της 3ης Ιουνίου 1971 για την ερμηνεία από το Δικαστήριο της Συμβάσεως το εθνικό δικαστήριο είναι αποκλειστικώς αρμόδιο να ορίζει το αντικείμενο των ερωτημάτων που επιθυμεί να υποβάλει στο Δικαστήριο. Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία, τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία έχουν επιληφθεί της διαφοράς και φέρουν την ευθύνη της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως, είναι αποκλειστικώς αρμόδια να εκτιμούν, ενόψει των ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών κάθε υποθέσεως, τόσο το αν η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως τους είναι αναγκαία για να μπορέσουν να εκδώσουν τη δική τους απόφαση όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλουν στο Δικα-

στήριο (αποφάσεις της 27ης Φεβρουαρίου 1997, C-220/95, Van den Boogaard, Συλλογή 1997, σ. I-1147, σκέψη 16, και της 20ής Μαρτίου 1997, C-295/95, Farrell, Συλλογή 1997, σ. I-1683, σκέψη 11).

15 Όπως προκύπτει από τη διατύπωση των υποβληθέντων ερωτημάτων, το αιτούν δικαστήριο ζητεί αποκλειστικώς να διευκρινιστούν τέσσερα στοιχεία από τα οποία εξαρτάται το κύρος ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας, καταρτισθείσας υπό μορφή ανταποκρινόμενη στις συνήθειες, τρίτη υποθετική περίπτωση του άρθρου 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, της Συμβάσεως, ήτοι:

— η αποδοχή της ρήτρας από τα συμβαλλόμενα μέρη (πρώτο ερώτημα)·

— η έννοια της συνηθείας του διεθνούς εμπορίου (ένατο, τέταρτο, πέμπτο και όγδοο ερώτημα)·

— η έννοια του ανταποκρινόμενου τύπου (δεύτερο, ενδέκατο και δέκατο ερώτημα) και

— η γνώση της συνηθείας εκ μέρους των συμβαλλομένων (δέκατο τρίτο, δέκατο τέταρτο και δωδέκατο ερώτημα).

16 Όπως επίσης προκύπτει από τα ανωτέρω ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν υφίστανται, ενόψει του άρθρου 17 της συμβάσεως, ενδεχόμενοι περιορισμοί κατά την επιλογή του υποδεικνυομένου δικαστηρίου (τρίτο, έβδομο και έκτο ερώτημα).

Επί του πρώτου ερωτήματος περί της αποδοχής από τα συμβαλλόμενα μέρη της ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας

17 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το άρθρο 17 της Συμβάσεως, ως έχει μετά τη Σύμβαση προσχωρήσεως της 9ης Οκτωβρίου 1978, προϋποθέτει κατ' ανάγκη ότι διαπιστώνεται η αποδοχή της ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας από τα συμβαλλόμενα μέρη, εφόσον η διάταξη αναφέρεται μεν στην έννοια των «συνηθειών», χρησιμοποιεί, όμως, και τον όρο «καταρτίζεται».

18 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όπως ήταν διατυπωμένο αρχικά, το άρθρο 17 εξαρτούσε την εγκυρότητα ρήτρας διεθνούς δικαιοδοσίας από την ύπαρξη γραπτής συμφωνίας ή προφορικής συμφωνίας με γραπτή επιβεβαίωση, ενώ, προκειμένου να ληφθούν υπόψη ιδιαίτερες συνήθειες και επιταγές του διεθνούς εμπορίου, η Σύμβαση προσχωρήσεως της 9ης Οκτωβρίου 1978 προσέθεσε στο άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, μια τρίτη υποθετική, η οποία προβλέπει την έγκυρη σύναψη, στο διεθνές εμπόριο, συμφωνίας διεθνούς δικαιοδοσίας υπό τύπον ανταποκρινόμενο στις συνήθειες του διεθνούς εμπορίου, τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν (απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1997, C-106/95, MSG, Συλλογή 1997, σ. I-911, σκέψη 16).

19 Το Δικαστήριο έκρινε στη σκέψη 17 της προμνησθείσας αποφάσεως MSG ότι, παρά την ελαστικότερη ρύθμιση που εισήγαγε το άρθρο 17, γεγονός παραμένει ότι η σύμπτωση των βουλήσεων των μερών αποτελεί πάντοτε έναν από τους σκοπούς της διατάξεως αυτής, η οποία δικαιολογείται από τη μέριμνα να προστατεύεται ο ασθενέστερος συμβαλλόμενος, κατά τρόπον ώστε να αποφεύγεται να διέρχονται απαρατήρητες ρήτρες διεθνούς δικαιοδοσίας, ενσωματωμένες σε σύμβαση με τη βούληση ενός μόνον των συμβαλλομένων.

20 Πάντως, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η επελθούσα στο άρθρο 17 τροποποίηση επιτρέπει να τεκμαίρεται ως αποδεδειγμένη η σύμπτωση των βουλήσεων των συμβαλλομένων οσάκις στον συγκεκριμένο κλάδο του διεθνούς εμπορίου υφίστανται εμπορικές συνήθειες, τις οποίες οι ίδιοι οι συμβαλλόμενοι γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν (προπαρατεθείσα απόφαση MSG, σκέψεις 19 και 20).

21 Επομένως, η απάντηση που προσήκει στο πρώτο ερώτημα είναι ότι το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, τρίτη υποθετική περίπτωση, της Συμβάσεως έχει την έννοια ότι η αποδοχή της ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας από τους συμβαλλομένους τεκμαίρεται ως υφισταμένη οσάκις η συμπεριφορά τους ανταποκρίνεται σε συνήθεια, διέπουσα τον τομέα του διεθνούς εμπορίου εντός του οποίου δρουν, την οποία γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν.

Επί του ενάτου, τετάρτου, πέμπτου και ογδόου ερωτήματος σχετικά με την έννοια της συνηθείας του διεθνούς εμπορίου

22 Με τα ανωτέρω ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται κατ' ουσίαν ως προς τις χώρες εντός των οποίων πρέπει να διαπιστωθεί η ύπαρξη συνηθείας, ως προς τη διαδικασία διαμορφώσεώς της, ως προς τις μορφές δημοσιότητας υπό τις οποίες πρέπει να εκδηλώνεται και ως προς τις συνέπειες που πρέπει να συνάγονται, σχετικά με την ύπαρξη συνηθείας στον τομέα αυτό, από ένδικη αμφισβήτηση του κύρους ρητρών διεθνούς δικαιοδοσίας ενσωματωμένων σε φορτωτικές.

23 Το Δικαστήριο διευκρίνισε στη σκέψη 21 της προαναφερθείσας αποφάσεως MSG ότι πρωτίστως εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμά κατά πόσον η οικεία σύμβαση εντάσσεται στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου και δεύτερον να ελέγχει την ύπαρξη συνηθείας στον κλάδο του διεθνούς εμπορίου εντός του οποίου δρουν τα εμπλεκόμενα μέρη.

24 Επί του πρώτου σημείου, δεν αμφισβητείται ότι η επίδικη, στα πλαίσια της κύριας δίκης, σύμβαση αφορά το διεθνές εμπόριο.

25 Επί του δευτέρου σημείου, το Δικαστήριο διευκρίνισε στη σκέψη 23 της προαναφερθείσας αποφάσεως MSG ότι η ύπαρξη συνηθείας δεν μπορεί να εκτιμάται με γνώμονα τη νομοθεσία ενός των συμβαλλομένων κρατών, αλλ' ότι πρέπει να

διαπιστώνεται στα πλαίσια του εμπορικού κλάδου εντός του οποίου οι συμβαλλόμενοι ασκούν τις δραστηριότητές τους και όχι σε συνάρτηση με το διεθνές εμπόριο εν γένει.

26 Στη σκέψη 23 της προαναφερθείσας αποφάσεως MSG το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι υφίσταται συνήθεια στον οικείο εμπορικό κλάδο όταν, ιδίως, κατά τη σύναψη συμβάσεων ορισμένου τύπου, οι επιχειρηματίες του κλάδου αυτού τηρούν κατά κανόνα και τακτικά συγκεκριμένη συμπεριφορά.

27 Επομένως, δεν είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται παρόμοια συμπεριφορά εντός συγκεκριμένων χωρών ούτε, ιδίως, εντός όλων των συμβαλλομένων κρατών. Το γεγονός ότι οι επιχειρηματίες των χωρών που κατέχουν εξέχουσα θέση στον επίδικο κλάδο του διεθνούς εμπορίου ακολουθούν κατά κανόνα και τακτικά συγκεκριμένη πρακτική μπορεί να αποτελέσει δείκτη προς επίρρωση της αποδείξεως ότι υφίσταται συνήθεια. Πάντως, αποφασιστικής σημασίας κριτήριο εξακολουθεί να παραμένει το αν η επίδικη συμπεριφορά τηρείται κατά κανόνα και τακτικά από τους επιχειρηματίες του κλάδου του διεθνούς εμπορίου εντός του οποίου δρουν οι συμβαλλόμενοι.

28 Επειδή το άρθρο 17 της Συμβάσεως δεν περιλαμβάνει καμία ένδειξη ως προς τις μορφές δημοσιότητας, πρέπει να θεωρηθεί, όπως έπραξε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 152 των προτάσεών του, ότι, προς απόδειξη της υπάρξεως μιας συνηθείας, δεν απαιτείται η δημοσιότητα που προσδίδουν ενδεχομένως ενώσεις ή ειδικευμένοι οργανισμοί στα έντυπα που περιλαμβάνουν ρήτρα διεθνούς δικαιοδοσίας, μολονότι η τελευταία είναι ικανή να έλθει προς επίρρωση της αποδείξεως ότι υφίσταται μία κατά κανόνα και τακτικά ακολουθούμενη πρακτική.

29 Συμπεριφορά η οποία χαρακτηρίζεται από τη συνδρομή των συστατικών μιας συνηθείας στοιχείων δεν χάνει τον χαρακτήρα της ως συνηθείας λόγω του γεγονότος ότι αποτελεί αντικείμενο αμφισβητήσεων ενώπιον των δικαστηρίων, ανεξάρτητα από το μέγεθος των εν λόγω αμφισβητήσεων, ενόσω, τουλάχιστον, εξακολουθεί να ακολουθείται κατά κανόνα και τακτικά στον συγκεκριμένο τομέα δραστηριότητας για τον επίδικο τύπο συμβάσεως. Έτσι, το γεγονός ότι ορισμένοι φορτωτές και/ή οι δι' οπισθογραφήσεως δικαιούχοι κομιστές των φορτωτικών αμφισβήτησαν την εγκυρότητα ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας, προσφεύγοντας σε άλλα δικαστήρια από εκείνα που είχαν υποδειχθεί, δεν είναι ικανό να

οδηγήσει στην απώλεια του χαρακτήρα της ενσωματώσεως της εν λόγω ρήτρας στα οικεία έγγραφα ως συνηθείας, εφόσον και ενόσω αποδεικνύεται ότι ανταποκρίνεται σε κατά κανόνα και τακτικά ακολουθούμενη πρακτική.

30 Επομένως, στο ένατο, τέταρτο, πέμπτο και όγδοο ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, τρίτη υποθετική περίπτωση, της Συμβάσεως έχει την ακόλουθη έννοια:

Η ύπαρξη συνηθείας, η οποία πρέπει να διαπιστώνεται εντός του εμπορικού κλάδου στον οποίο ασκούν τη δραστηριότητά τους οι συμβαλλόμενοι, αποδεικνύεται οσάκις οι επιχειρηματίες του κλάδου αυτού ακολουθούν, κατά τη σύναψη συμβάσεων ορισμένου τύπου, συγκεκριμένη, ακολουθούμενη κατά κανόνα και τακτικά, συμπεριφορά.

Δεν είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται η ύπαρξη εντός συγκεκριμένων χωρών, ούτε, ιδίως, εντός όλων των συμβαλλομένων κρατών, παρόμοιας συμπεριφοράς.

Δεν μπορεί να απαιτείται συστηματικά συγκεκριμένη μορφή δημοσιότητας.

Η ενώπιον των δικαστηρίων αμφισβήτηση συμπεριφοράς, συστατικής μιας συνηθείας, δεν αρκεί για να οδηγήσει στην απώλεια του χαρακτήρα της ως συνηθείας.

Επί του δευτέρου, ενδεκάτου και δωδεκάτου ερωτήματος σχετικά με την έννοια του ανταποκρινόμενου τύπου

31 Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται ως προς τις συγκεκριμένες απαιτήσεις που εμπεριέχει η έννοια «ανταποκρινόμενος τύπος», κατά την έννοια του άρθρου 17 της Συμβάσεως. Ακριβέστερα, ερωτάται αν η ρήτρα περί διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να περιλαμβάνεται σε έγγραφη πράξη, φέρουσα την υπογραφή του συμβαλλομένου που την προέβλεψε, η οποία με τη σειρά της πρέπει να συνοδεύεται από αναφορά στη ρήτρα, εφόσον απαιτείται να αποσαφηνιστεί έναντι των λοιπών ρητρών και εφόσον η γλώσσα στην οποία καταρτίζεται πρέπει να συνδέεται με την ιθαγένεια των συμβαλλομένων.

32 Με το ενδέκατο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται επί των όρων που πρέπει να συντρέχουν ώστε η ενσωμάτωση της επίδικης ρήτρας σε προσυντεταγμένο έντυπο, μη υπογεγραμμένο από τον αλλοδαπό αντισυμβαλλόμενο στο κατάστημά του, να μπορεί να θεωρηθεί ως υπερβολικά επαχθής, έως καταχρηστική, για τον τελευταίο.

33 Με το δέκατο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν, στα πλαίσια του άρθρου 17 της Συμβάσεως, επιτρέπεται ενδεχομένως η επίκληση συνηθείας παρεκκλίνουσας από τις υποχρεωτικές νομοθετικές διατάξεις που θεσπίζουν ορισμένα συμβαλλόμενα κράτη ως προς τον τύπο των ρητρών περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας.

34 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, με την απόφαση της 24ης Ιουνίου 1981, 150/80, Elefanten Schuh (Συλλογή 1981, σ. 1671, σκέψη 25), το Δικαστήριο έκρινε ότι το ίδιο το άρθρο 17 προβλέπει τις τυπικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι ρήτρες περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας και τούτο για να διαφυλάσσεται η ασφάλεια δικαίου και η σύμπτωση βουλήσεως των συμβαλλομένων.

35 Επομένως, η εγκυρότητα ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας εξαρτάται από την τήρηση ειδικής τυπικής προϋποθέσεως μόνον εφόσον η προϋπόθεση αυτή ανάγεται στις επιταγές του άρθρου 17.

36 Επομένως, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να επικαλεστεί τις εμπορικές συνήθειες εντός του συγκεκριμένου κλάδου του διεθνούς εμπορίου προκειμένου να αποφανθεί αν, στα πλαίσια της υποθέσεως που έχει επιληφθεί, η υλική μορφή υπό την οποία εμφανίζεται η ρήτρα περί διεθνούς δικαιοδοσίας, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας στην οποία αυτή έχει καταρτιστεί, και η ενσωμάτωσή της σε προσυντεταγμένο έντυπο, μη υπογεγραμμένο από τον αλλοδαπό αντισυμβαλλόμενο στο κατάστημά του, συνάδουν προς τους ανταποκρινόμενους στις εν λόγω συνήθειες τύπους.

37 Το Δικαστήριο διευκρίνισε στη σκέψη 26 της προαναφερθείσας αποφάσεως Elefanten Schuh ότι τα συμβαλλόμενα κράτη δεν έχουν την ευχέρεια να επιβάλλουν άλλες τυπικές επιταγές πέραν των προβλεπομένων από τη Σύμβαση.

38 Επομένως, οι συνήθειες στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 17 δεν μπορούν να αναιρούνται από εθνικές νομοθετικές διατάξεις που απαιτούν την τήρηση συμπληρωματικών τυπικών προϋποθέσεων.

39 Η απάντηση, επομένως, στο δεύτερο, ενδέκατο και δέκατο ερώτημα είναι ότι το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, τρίτη υποθετική περίπτωση, της Συμβάσεως έχει την έννοια ότι οι συγκεκριμένες επιταγές που εμπεριέχει η έννοια «ανταποκρινόμενος τύπος» πρέπει να εκτιμώνται αποκλειστικά ενόψει των διεθνών συνηθειών του οικείου κλάδου του διεθνούς εμπορίου, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη ειδικές επιταγές προβλεπόμενες ενδεχομένως από εθνικές διατάξεις.

Επί του δεκάτου τρίτου, δεκάτου τετάρτου και δωδέκατου ερωτήματος σχετικά με τη γνώση της συνηθείας από τους συμβαλλομένους

40 Με τα ερωτήματα αυτά, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν, κατ' αρχάς, ποιος είναι ο συμβαλλόμενος που οφείλει να γνωρίζει τη συνήθεια και αν η

ιθαγένειά του διαδραματίζει συναφώς ρόλο, ακολούθως, σε ποιο βαθμό ο ανωτέρω συμβαλλόμενος οφείλει να γνωρίζει την εν λόγω συνήθεια και, τέλος, αν πρέπει να δίδεται δημοσιότητα και υπό ποια, κατά περίπτωση, μορφή στα εκ των προτέρων τυπωμένα έντυπα που περιλαμβάνουν ρήτρες περί διεθνούς δικαιοδοσίας.

41 Επί της πρώτης πτυχής, το Δικαστήριο έκρινε στη σκέψη 24 της προαναφερθείσας αποφάσεως Tilly Russ ότι, στο μέτρο που η ενσωματωμένη σε φορτωτική ρήτρα περί διεθνούς δικαιοδοσίας είναι έγκυρη κατά την έννοια του άρθρου 17 της Συμβάσεως, στα πλαίσια της σχέσεως μεταξύ φορτωτή και μεταφορέα, μπορεί να αντιταχθεί και στον τρίτο κομιστή της φορτωτικής, εφόσον, δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, ο κομιστής της φορτωτικής διαδέχεται τον μεταφορέα στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του.

42 Δεδομένου ότι η εγκυρότητα της ρήτρας υπό την έποψη του άρθρου 17 πρέπει να εκτιμάται στα πλαίσια των σχέσεων μεταξύ των αρχικών συμβαλλομένων, έπεται ότι η γνώση της συνηθείας πρέπει να εκτιμάται σε συνάρτηση με τους ιδίους συμβαλλομένους, ενώ η ιθαγένειά τους δεν ασκεί επιρροή στον έλεγχο αυτόν.

43 Επί της δεύτερης πτυχής, όπως προκύπτει από τη σκέψη 24 της προαναφερθείσας αποφάσεως MSG, η πραγματική ή τεκμαιρόμενη γνώση μιας συνηθείας από τους συμβαλλομένους μπορεί να προκύπτει, ιδίως, από την προσκόμιση του αποδεικτικού στοιχείου ότι οι συμβαλλόμενοι είχαν συνάψει στο παρελθόν εμπορικές σχέσεις μεταξύ τους ή με τρίτους ασκούντες δραστηριότητα στον οικείο τομέα ή ότι, στον εν λόγω τομέα, ορισμένη συμπεριφορά είναι αρκούντως γνωστή λόγω του ότι ακολουθείται κατά κανόνα και τακτικά κατά τη σύναψη συμβάσεων ορισμένου τύπου, ώστε να μπορεί να λογίζεται ως παγιωμένη πρακτική.

44 Επί της τρίτης πτυχής, ενόψει της σιωπής της Συμβάσεως ως προς τα αποδεικτικά μέσα που μπορούν να προταθούν προς απόδειξη της γνώσεως μιας συνηθείας, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, καίτοι η δημοσιότητα που προσδίδουν ενδεχομένως ενώσεις ή ειδικευμένοι οργανισμοί στα έντυπα που περιλαμβάνουν ρήτρα περί διεθνούς δικαιοδοσίας είναι ικανή να έλθει προς επίρρωση της αποδείξεως ότι υφίσταται μία κατά κανόνα και τακτικά ακολουθούμενη πρακτική, εν τούτοις δεν μπορεί να αποτελεί απαραίτητο προς τούτο αποδεικτικό στοιχείο.

45 Επομένως, στο δέκατο τρίτο, δέκατο τέταρτο και δωδέκατο ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, τρίτη υποθετική περίπτωση, της Συμβάσεως έχει την έννοια ότι η γνώση της συνηθείας πρέπει να εκτιμάται εν αναφορά προς τους αρχικούς συμβαλλομένους στη συμφωνία περί διεθνούς δικαιοδοσίας, η ιθαγένεια των οποίων δεν ασκεί συναφώς επιρροή. Η γνώση αυτή αποδεικνύεται, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε συγκεκριμένη μορφή δημοσιότητας, οσάκις, στον εμπορικό κλάδο όπου δρουν οι συμβαλλόμενοι, τηρείται κατά κανόνα και τακτικά συγκεκριμένη συμπεριφορά κατά τη σύναψη ορισμένου τύπου συμβάσεων, ώστε να μπορεί να λογίζεται ως παγιωμένη πρακτική.

Επί του τρίτου, εβδόμου και έκτου ερωτήματος σχετικά με την επιλογή του υποδειχθέντος δικαστηρίου

46 Με τα ερωτήματα αυτά, το αιτούν δικαστήριο προβληματίζεται σχετικά με το αν υφίστανται ενδεχομένως, ενόψει του άρθρου 17 της Συμβάσεως, περιορισμοί ως προς την επιλογή του υποδειχθέντος δικαστηρίου. Ερωτάται αν είναι αναγκαίο οι συμβαλλόμενοι να επιλέγουν δικαστήριο που συνδέεται κατά κάποιο τρόπο με την υπόθεση, αν ο επιληφθησόμενος δικαστής μπορεί να ελέγξει την ορθότητα της ρήτρας, καθώς και τον επιδιωκόμενο από τον συμβαλλόμενο που την ενσωμάτωσε σκοπό και αν μπορεί να ασκήσει επιρροή επί της εγκυρότητας της ρήτρας το γεγονός ότι οι εφαρμοστέες από το επιλεγέν δικαστήριο ουσιαστικές διατάξεις καταλήγουν σε περιορισμό της ευθύνης του εν λόγω συμβαλλομένου.

47 Συνεπώς, πρέπει να υπομνηστεί ότι η Σύμβαση δεν αφορά τους κανόνες ουσιαστικού δικαίου (απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1979, 25/79, Sanicentral, Συλλογή τόμος 1979/II, σ. 653, σκέψη 5), αλλά σκοπεί στη δημιουργία ενιαίων κανόνων δικαστικής διεθνούς δικαιοδοσίας (απόφαση της 3ης Ιουλίου 1997, C-269/95, Benincasa, Συλλογή 1997, σ. I-3767, σκέψη 25).

48 Όπως τόνισε επανειλημμένα το Δικαστήριο, είναι σύμφωνο προς το πνεύμα ασφαλείας δικαίου, το οποίο αποτελεί έναν από τους σκοπούς της συμβάσεως, το να μπορεί ευχερώς το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο να αποφαίνεται επί της αρμοδιότητάς του βάσει των κανόνων της Συμβάσεως, χωρίς να είναι υποχρεωμένο να προχωρήσει στην κατ' ουσίαν εξέταση της υποθέσεως (αποφάσεις της

22ας Μαρτίου 1983, 34/82, Peters, Συλλογή 1983, σ. 987, σκέψη 17· της 29ης Ιουνίου 1994, C-288/92, Custom Made Commercial, Συλλογή 1994, σ. I-2913, σκέψη 20, και προαναφερθείσα απόφαση Benincasa, σκέψη 27). Το Δικαστήριο διευκρίνισε στις σκέψεις 28 και 29 της προαναφερθείσας αποφάσεως Benincasa ότι η εν λόγω μέριμνα διαφυλάξεως της ασφαλείας δικαίου μέσω της δυνατότητας να προβλέπεται με βεβαιότητα το αρμόδιο δικαστήριο έχει εκδηλωθεί, στα πλαίσια του άρθρου 17 της Συμβάσεως, με τον καθορισμό αυστηρών τυπικών προϋποθέσεων, δεδομένου ότι η εν λόγω διάταξη έχει ως σκοπό τον κατά τρόπο σαφή και επακριβή ορισμό ενός δικαστηρίου συμβαλλομένου κράτους, αποκλειστικώς αρμοδίου σύμφωνα με τη βούληση των συμβαλλομένων.

49 Επομένως, η επιλογή του υποδειχθέντος δικαστηρίου εκτιμάται μόνον ενόψει παραμέτρων που άπτονται των επιταγών του άρθρου 17.

50 Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο έκρινε ήδη επανειλημμένα ότι το άρθρο 17 της Συμβάσεως αγνοεί κάθε αντικειμενικό στοιχείο συναφείας μεταξύ της επίδικης σχέσεως και του υποδεικνυομένου δικαστηρίου (απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 1980, 56/79, Zelger, Συλλογή τόμος 1980/I, σ. 57, σκέψη 4· προαναφερθείσες αποφάσεις MSG, σκέψη 34, και Benincasa, σκέψη 28).

51 Για τους ίδιους λόγους, όταν πρόκειται για κατάσταση όπως η επίδικη στα πλαίσια της κύριας δίκης, πρέπει να αποκλείεται συμπληρωματικός έλεγχος της ορθότητας της ρήτρας και του επιδιωκομένου από τον συμβαλλόμενο που την ενσωμάτωσε στόχου, αποκλείεται δε η δυνατότητα να ασκούν επιρροή, ενόψει της εγκυρότητας της ρήτρας αυτής, ουσιαστικοί κανόνες περί ευθύνης που τυγχάνουν εφαρμογής ενώπιον του επιλεγέντος δικαστηρίου.

52 Επομένως, στο τρίτο, έβδομο και έκτο ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, τρίτη υποθετική περίπτωση, της Συμβάσεως έχει την έννοια ότι η επιλογή του υποδειχθέντος δικαστηρίου εκτιμάται μόνον ενόψει παραμέτρων που άπτονται των επιταγών του άρθρου 17.

Παράμετροι αφορώσες τους δεσμούς μεταξύ του υποδειχθέντος δικαστηρίου και της επίδικης σχέσεως, το βάσιμο της ρήτρας και τους ουσιαστικούς κανόνες περί ευθύνης που τυγχάνουν εφαρμογής ενώπιον του επιλεγέντος δικαστηρίου είναι ξένες προς τις ανωτέρω επιταγές.

Επί των δικαστικών εξόδων

53 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ιταλική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και η Επιτροπή που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 24ης Οκτωβρίου 1996 το Corte suprema di cassazione, αποφαίνεται:

Το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, τρίτη υποθετική περίπτωση, της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, όπως τροποποιήθηκε

με τη Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1978 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας, πρέπει να ερμηνευθεί ως ακολούθως:

1) Η αποδοχή της ρήτρας περί διεθνούς δικαιοδοσίας από τους συμβαλλομένους τεκμαίρεται ως υφισταμένη οσάκις η συμπεριφορά τους ανταποκρίνεται σε συνήθεια, διέπουσα τον τομέα του διεθνούς εμπορίου εντός του οποίου δρουν, την οποία γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν.

2) Η ύπαρξη συνηθείας, η οποία πρέπει να διαπιστώνεται εντός του εμπορικού κλάδου στον οποίο ασκούν τη δραστηριότητά τους οι συμβαλλόμενοι, αποδεικνύεται οσάκις οι επιχειρηματίες του κλάδου αυτού ακολουθούν, κατά τη σύναψη συμβάσεων ορισμένου τύπου, συγκεκριμένη, τηρούμενη κατά κανόνα και τακτικά, συμπεριφορά.

Δεν είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται η ύπαρξη εντός συγκεκριμένων χωρών, ούτε, ιδίως, εντός όλων των συμβαλλομένων κρατών, παρόμοιας συμπεριφοράς.

Δεν μπορεί να απαιτείται συστηματικά συγκεκριμένη μορφή δημοσιότητας.

Η ενώπιον των δικαστηρίων αμφισβήτηση συμπεριφοράς, συστατικής μιας συνηθείας, δεν αρκεί για να οδηγήσει στην απώλεια της ιδιότητάς της ως συνηθείας.

3) Οι συγκεκριμένες επιταγές που εμπεριέχει η έννοια «ανταποκρινόμενος τύπος» πρέπει να εκτιμώνται αποκλειστικά ενόψει των διεθνών συνηθειών του οικείου κλάδου του διεθνούς εμπορίου, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη ειδικές επιταγές προβλεπόμενες ενδεχομένως από εθνικές διατάξεις.

4) **Η γνώση της συνηθείας πρέπει να εκτιμάται εν αναφορά προς τους αρχικούς συμβαλλομένους στη συμφωνία περί διεθνούς δικαιοδοσίας, η ιθαγένεια των οποίων δεν ασκεί συναφώς επιρροή. Η γνώση αυτή αποδεικνύεται, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε συγκεκριμένη μορφή δημοσιότητας, οσάκις, στον εμπορικό κλάδο όπου δρουν οι συμβαλλόμενοι, τηρείται κατά κανόνα και τακτικά συγκεκριμένη συμπεριφορά κατά τη σύναψη ορισμένου τύπου συμβάσεων, ώστε να μπορεί να λογίζεται ως παγιωμένη πρακτική.**

5) **Η επιλογή του υποδειχθέντος δικαστηρίου εκτιμάται μόνον ενόψει παραμέτρων που άπτονται των επιταγών του άρθρου 17 της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968. Παράμετροι αφορώσες τους δεσμούς μεταξύ του υποδειχθέντος δικαστηρίου και της επίδικης σχέσεως, το βάσιμο της ρήτρας και τους ουσιαστικούς κανόνες περί ευθύνης που τυγχάνουν εφαρμογής ενώπιον του επιλεγέντος δικαστηρίου είναι ξένες προς τις ανωτέρω επιταγές.**

Rodríguez Iglesias Kapteyn Jann Mancini

Gulmann Murray Edward Ragnemalm

Sevón Wathelet Schintgen

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 16 Μαρτίου 1999.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος

G. C. Rodríguez Iglesias